

UDK: 364.013(575.1)

Dilbar RUZMETOVA,

Toshkent davlat transport universiteti "Ijtimoiy fanlar" kafedrası professori v.b

falsafa fanlari doktori, professor J.Ramatov taqrizi asosida

O‘ZBEKISTONDA IJTIMOYIY HIMOYA TIZIMINI MODERNIZATSIYA QILISHNING USTUVOR YO‘NALISHLARI

Аннотация

Mazkur maqolada O‘zbekistonda ijtimoiy himoya tizimini modernizatsiya qilish jarayonlari, ularning ijtimoiy-siyosiy va institutsional asoslari ilmiy tahlil qilinadi. Tadqiqotda ijtimoiy himoya tushunchasining nazariy mazmuni, ijtimoiy davlat konsepsiyasi hamda davlat ijtimoiy siyosatining ustuvor yo‘nalishlari ochib beriladi. Shuningdek, mustaqillik yillarida ijtimoiy himoya tizimining shakllanish va rivojlanish bosqichlari, mazkur sohada erishilgan yutuqlar va mavjud muammolar tahlil etiladi. Maqolada "mahalla yettiligi", manzilli ijtimoiy yordam, "ijtimoiy karta", Ijtimoiy himoya milliy agentligi faoliyati kabi yangi mexanizmlarning ahamiyati asoslab berilib, ijtimoiy himoya tizimini samaradorligini oshirishga qaratilgan taklif va xulosalar ilgari suriladi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy davlat, ijtimoiy siyosat, ijtimoiy himoya tizimi, manzilli ijtimoiy yordam, kambag‘allikni qisqartirish, ijtimoiy xizmatlar, "mahalla yettiligi", ijtimoiy karta, Ijtimoiy himoya milliy agentligi, inson qadri.

PRIORITY DIRECTIONS FOR MODERNIZING THE SOCIAL PROTECTION SYSTEM IN UZBEKISTAN

Annotation

This article provides a scholarly analysis of the processes of modernizing the social protection system in Uzbekistan, as well as their socio-political and institutional foundations. The study reveals the theoretical essence of the concept of social protection, the concept of the social state, and the priority directions of state social policy. In addition, the stages of formation and development of the social protection system during the years of independence, the achievements attained in this field, and existing challenges are examined. The article substantiates the significance of newly introduced mechanisms such as the "Mahalla Seven," targeted social assistance, the "social card," and the activities of the National Agency for Social Protection, and puts forward conclusions and recommendations aimed at improving the effectiveness of the social protection system.

Keywords: social state, social policy, social protection system, targeted social assistance, poverty reduction, social services, "Mahalla Seven," social card, National Agency for Social Protection, human dignity.

ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ МОДЕРНИЗАЦИИ СИСТЕМЫ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ В УЗБЕКИСТАНЕ

Аннотация

В данной статье проводится научный анализ процессов модернизации системы социальной защиты в Узбекистане, а также их социально-политических и институциональных основ. В исследовании раскрывается теоретическое содержание понятия социальной защиты, концепция социального государства и приоритетные направления государственной социальной политики. Кроме того, рассматриваются этапы формирования и развития системы социальной защиты в годы независимости, анализируются достигнутые результаты и существующие проблемы в данной сфере. В статье обосновывается значение новых механизмов, таких как «махаллинская семёрка», адресная социальная помощь, «социальная карта», а также деятельность Национального агентства социальной защиты, и формулируются выводы и предложения, направленные на повышение эффективности системы социальной защиты.

Ключевые слова: социальное государство, социальная политика, система социальной защиты, адресная социальная помощь, сокращение бедности, социальные услуги, «махаллинская семёрка», социальная карта, Национальное агентство социальной защиты, человеческое достоинство.

Kirish. Bugungi globallashuv, ijtimoiy-iqtisodiy transformatsiyalar va demografik o‘zgarishlar sharoitida aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini takomillashtirish har bir davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylanmoqda. Ijtimoiy himoya tizimi jamiyatda ijtimoiy adolatni ta‘minlash, aholining zaif qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash, inson kapitalini rivojlantirish hamda barqaror ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotga erishishda muhim institutsional mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi. Shu bois ijtimoiy himoaning samaradorligi davlatning ijtimoiy yo‘naltirilganligi va inson qadri ustuvorligining muhim mezonini hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasida mustaqillik yillaridan boshlab ijtimoiy himoya tizimini shakllantirish va rivojlantirish davlat siyosatining muhim tarkibiy qismi sifatida qaralib

kelinmoqda. Aholining turli ijtimoiy guruhlarini manzilli qo‘llab-quvvatlash, kambag‘allikni qisqartirish, ijtimoiy tengsizlikni kamaytirish, ta‘lim va sog‘liqni saqlash xizmatlaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish borasida tizimli islohotlar amalga oshirildi. Ayniqsa, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining yangi tahririda "ijtimoiy davlat" tamoyilining mustahkamlanishi mamlakatda ijtimoiy siyosatning yangi bosqichga ko‘tarilganidan dalolat beradi.

Kuchli ijtimoiy siyosat respublikamizda amalga oshirilayotgan demokratik islohotlarning muhim tamoyillaridan biri bo‘lib, u shaxsning ijtimoiy-iqtisodiy manfaatlarini ro‘yobga chiqarish va aholi farovonligini oshirishga xizmat qiladi. O‘zbekiston Respublikasini

rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasining 4.2-ustuvor yo'nalishida aholiga majburiy ijtimoiy kafolatlarni ta'minlash, ehtiyojmand qatlamlarni, keksalar va imkoniyati cheklangan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash hamda ijtimoiy xizmatlar sifatini oshirish vazifalari belgilangan [1].

So'nggi yillarda amalga oshirilgan chora-tadbirlar natijasida aholi daromadlari, ish haqi va pensiyalar izchil oshib bormoqda. Ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirish bozor munosabatlari sharoitida dolzarb vazifa bo'lib, u kam ta'minlangan oilalar, ishsizlar, nogironlar, bolalar va keksalarni manzilli qo'llab-quvvatlashga qaratilgan.

So'nggi yillarda ijtimoiy himoya tizimini modernizatsiya qilish doirasida mazkur sohada boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish, institutsional islohotlarni chuqurlashtirish va raqamli texnologiyalarni joriy etishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan, manzilli ijtimoiy yordam mexanizmlarining joriy etilishi, "mahalla yettiligi" instituti, "ijtimoiy karta" tizimi, Ijtimoiy himoya milliy agentligining tashkil etilishi ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish sifatini oshirish va ularning shaffofligini ta'minlashga xizmat qilmoqda.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundaki, ijtimoiy himoya tizimini modernizatsiya qilish jarayonlarini ilmiy asosda tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etishga qaratilgan takliflarni ishlab chiqish hozirgi bosqichda alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki ijtimoiy himoyaning samarali modeli nafaqat aholining farovonligini oshirish, balki jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash va davlatning uzoq muddatli taraqqiyot strategiyalarini muvaffaqiyatli amalga oshirishning muhim omili hisoblanadi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. O'zbekiston mustaqillikning dastlabki yillaridanoq "shok terapiyasi"dan voz kechib, tadjriy islohotlar siyosatini tanladi. Bu jarayonda ijtimoiy sohaga davlat va jamiyat e'tiborini kuchaytirish, manzilli ijtimoiy himoya mexanizmlarini shakllantirish ustuvor vazifa etib belgilandi. Aholini ijtimoiy qo'llab-quvvatlashga oid huquqiy asoslar mustahkamlanib, 1991 yilda nogironlarni ijtimoiy himoya qilish to'g'risidagi qonun hamda pensiya ta'minoti, bandlik va sog'liqni saqlashga doir boshqa normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilindi.

Mazkur qonunlarning izchil ijrosi hamda davlat byudjetining katta qismi ijtimoiy sohalarga yo'naltirilishi mamlakatda ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qildi. Iqtisodiy islohotlar bilan bir qatorda sog'liqni saqlash, ta'lim, madaniyat va sport sohalorida ham bozor iqtisodiyotiga mos o'zgarishlar amalga oshirildi.

Bozor munosabatlariga o'tish davrida aholining yalpi ijtimoiy himoyasidan manzilli va maqsadli ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimiga o'tildi. Ushbu tizimda mahalla muhim institut sifatida shakllandi. Natijada kam ta'minlangan va bolali oilalarga moddiy yordam ko'rsatish mexanizmlari joriy etilib, ijtimoiy himoya asosan nafaqalar, imtiyozlar va davlat parvarishi orqali amalga oshirildi.

Ijtimoiy himoya tizimi va uning modernizatsiyasi masalalari ijtimoiy fanlar, xususan, sotsiologiya, siyosatshunoslik, iqtisodiyot hamda ijtimoiy falsafa doirasida keng o'rganib kelinmoqda. Mazkur yo'nalishda olib borilgan tadqiqotlar ijtimoiy davlat konsepsiyasi, ijtimoiy siyosatning nazariy asoslari, aholini ijtimoiy himoyalash mexanizmlari va ularning institutsional shakllarini tahlil qilishga qaratilgan.

Xorijiy ilmiy adabiyotlarda ijtimoiy himoya tizimi ko'pincha "ijtimoiy davlat" (welfare state) modeli doirasida talqin etiladi. G. Esping-Andersen, T. Marshall, A. Giddens kabi olimlarning asarlarida ijtimoiy himoya fuqarolarning asosiy ijtimoiy huquqlarini ta'minlovchi muhim institut sifatida baholanadi. Mazkur tadqiqotlarda ijtimoiy himoyaning liberal, konservativ va sotsial-demokratik modellari farqlanib, ularning

samaradorligi va jamiyat taraqqiyotiga ta'siri qiyosiy tahlil qilinadi. Shuningdek, zamonaviy tadqiqotlarda ijtimoiy himoya tizimining raqamlashtirilishi, manzillilik tamoyilining kuchaytirilishi va ijtimoiy xizmatlar sifatini oshirish masalalari dolzarb yo'nalish sifatida e'tirof etilmoqda.

O'zbekiston olimlarining ilmiy izlanishlarida ijtimoiy himoya masalalari asosan milliy rivojlanish modeli, kuchli ijtimoiy siyosat va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash bilan bog'liq holda yoritilgan. I.A. Karimov, Sh.M. Mirziyoyev asarlarida ijtimoiy himoya davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi sifatida talqin qilinib, aholining zaif qatlamlarini manzilli qo'llab-quvvatlash zarurligi alohida ta'kidlanadi. Shuningdek, mahalliy tadqiqotchilar tomonidan ijtimoiy himoya tizimining huquqiy asoslari, institutsional tuzilmasi, pensiya va nafaqa tizimi, kambag'allikni qisqartirish mexanizmlari keng tahlil qilingan.

So'nggi yillarda chop etilgan ilmiy maqolalar va normativ-huquqiy hujjatlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy himoya tizimini modernizatsiya qilish jarayonlari yangi bosqichga ko'tarilgan. Xususan, "mahalla yettiligi" instituti, Ijtimoiy himoya milliy agentligi faoliyati, "ijtimoiy karta" tizimi va raqamli monitoring mexanizmlari bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar ijtimoiy xizmatlarning manzilliligi va shaffofligini oshirishga qaratilganligini ko'rsatadi. Biroq mavjud adabiyotlarda mazkur mexanizmlarning kompleks samaradorligi, ularning o'zaro integratsiyasi va uzoq muddatli ijtimoiy ta'siri masalalari yetarlicha tizimli o'rganilmagan.

Shu nuqtai nazardan, mavjud ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish ijtimoiy himoya tizimini modernizatsiya qilishning nazariy va amaliy jihatlarini o'rtasidagi bog'liqlikni chuqurroq o'rganish, milliy modelning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash hamda ilg'or xorijiy tajribalarni O'zbekiston sharoitiga moslashtirish zarurligini ko'rsatadi. Mazkur tadqiqot aynan ushbu ilmiy bo'shliqlarni to'ldirishga qaratilganligi bilan dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot olib borish davomida tizimlilik, nazariy-deduktiv xulosa chiqarish, analiz va sintez, tarixiylik va mantiqiylik, qiyosiy-komparativistik tahlil qilingan. Natijada "O'zbekiston Respublikasi aholisini 2010 yilgacha bo'lgan davrga mo'ljallangan ijtimoiy himoya tizimining yagona konsepsiyasi" ishlab chiqildi. Unda Respublikada mavjud bo'lgan ijtimoiy himoya va ijtimoiy yordam, pensiya ta'minoti, bolalarga nafaqa to'lash, yolg'iz keksalarga xizmat ko'rsatish, nogironlarni protez-ortopediya buyumlari, harakatlanish vositalari bilan ta'minlash, tibbiy, mehnat va ijtimoiy jihatdan tiklash, tibbiy xizmat, ishsizlarni ishga joylashtirish va moddiy yordam berish, bir yo'la (nomuntazam) yordam tizimlari asoslarida amalga oshirilishi belgilangan.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda aholini ijtimoiy himoya qilish tizimi mustaqillik yillarida muhim ijtimoiy institut sifatida izchil rivojlanib bordi. Birinchi Prezidentimiz I.A. Karimov ta'kidlaganidek, ijtimoiy himoya tizimi aniq maqsadli, tabaqalashtirilgan va haqiqatan ham davlat yordamiga muhtoj qatlamlarga yo'naltirilgan o'tilishi lozim. Mazkur yondashuv bugungi kunda amalga oshirilayotgan manzilli ijtimoiy siyosat mazmuni bilan uyg'unlashadi.

O'zbekistonda kuchli ijtimoiy siyosatni amalga oshirish jarayoni bir necha bosqichda kechdi: dastlabki yillarda institutsional asoslar yaratildi, keyingi bosqichlarda yalpi ijtimoiy himoyadan manzilli qo'llab-quvvatlash tizimiga o'tildi, aholi farovonligini oshirish va mehnat bozorini rivojlantirishga qaratilgan chora-tadbirlar kuchaytirildi. So'nggi yillarda esa Harakatlar strategiyasi va Taraqqiyot strategiyasi doirasida ijtimoiy himoya tizimi tubdan modernizatsiya qilinib, "Temir daftar", "Ayollar daftar",

“Yoshlar daftari”, “mahalla yettiligi”, “ijtimoiy karta” kabi yangi mexanizmlar joriy etildi.

Bugungi kunda ijtimoiy himoya tizimini yanada takomillashtirish inson qadrini ta'minlash, kambag'allikni qisqartirish, ijtimoiy xizmatlarning manzilliligi va natijadorligini oshirish bilan bevosita bog'liqdir. Shu bois

davlat siyosatida ijtimoiy himoyani kuchaytirish, faol fuqaro va ijtimoiy mas'uliyatli jamiyatni shakllantirish ustuvor vazifa bo'lib qolmoqda. Mazkur jarayonlarni izchil davom ettirish va boshqaruv mexanizmlarini zamon talablariga mos ravishda takomillashtirish mamlakatning barqaror ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (yangi tahriri). – Toshkent: “O'zbekiston”, 2023.
2. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: “O'zbekiston”, 2021.
3. Karimov I.A. O'zbekiston iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish yo'lida. – Toshkent: O'zbekiston, 1995.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni “O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida”. 07.02.2017 y., PF-4947-son.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni “2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to'g'risida”. 28.01.2022 y., PF-60-son.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni “O'zbekiston–2030” strategiyasi to'g'risida. 11.09.2023 y., PF-158-son.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga Murojaatnomasi. – “Xalq so'zi”, 29-dekabr, 2021.
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni “Aholiga sifatli ijtimoiy xizmat va yordam ko'rsatish tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida”. 01.06.2023 y.
9. Esping-Andersen G. The Three Worlds of Welfare Capitalism. – Princeton: Princeton University Press, 1990.
10. Giddens A. The Third Way: The Renewal of Social Democracy. – Cambridge: Polity Press, 1998.
11. Marshall T.H. Citizenship and Social Class. – Cambridge: Cambridge University Press, 1950.
12. Ijtimoiy himoyaning yangi tizimi inson qadrini ta'minlashga xizmat qiladi. Prezident rasmiy sayti materiallari. – <https://president.uz>